

## ברית כרותה לי"ג מידות<sup>1</sup>

1. איך קבלנו את י"ג מידות של רחמים? באיזה הקשר? נעיין בפרשת כי תשא (שמות לג). אחרי שעם ישראל חוטא בעגל, משה רבינו מתפלל ומבקש מה' שימשיך ללכת בקרב העם וה' נענה (שמות לג, א-טו). משה מבקש בקשות נוספות וגם להם ה' נענה (שם, טז-יז).

לבסוף משה מבקש (שם, יח): "וַיֹּאמֶר ה' אֲנִי נָא אֶת כְּבֹדְךָ. מִפְּרֵשׁ רַשִׁי: ראה משה שהיה עת רצון ודבריו מקובלים, והוסיף לשאול לראותו מראית כבודו. מפירושו של רש"י משתמע שכאלו בקשה זו היתה כבר למשה, והוא רק חיכה להזדמנות מתאימה לבקש אותה.

הקב"ה נענה גם לבקשה זו, באומרו (שם, יט-כ): "וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר כָּל טוֹבֵי עַל פְּנֵיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם ה' לְפָנֶיךָ וְחִנַּתִּי אֶת אֲשֶׁר אֶחָן וְרַחֲמֵתִי אֶת אֲשֶׁר אֶרְחֹם. וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת פְּנֵי כִּי לֹא יִרְאֵנִי הָאָדָם וְחָי." מפרש רש"י: "וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱבִיר" וגו' - הגיעה שעה שתראה בכבודי מה שארשה אותך לראות, לפי שאני רוצה וצריך ללמדך סדר תפלה, שכשנצרכת לבקש רחמים על ישראל, הזכרת לי זכות אבות, כסבור אתה, שאם תמה זכות אבות אין עוד תקוה, אני אעביר כל מדת טובי לפניך על הצור, ואתה צפון במערה. "וקראתי בשם ה' לפניך" - ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות, וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא י"ג מדות, הוי מלמד את ישראל לעשות כן, ועל ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין כי רחמי לא כלים. "ורחמתי" - עת שאחפוץ לרחם. עד כאן לא הבטיחו אלא עתים אענה עתים לא אענה, אבל בשעת מעשה אמר לו (שמות לד, י) הנה אנכי כורת ברית, הבטיחו שאינן חוזרות ריקם.

הקב"ה מבקש אם כן ללמד את משה איך מתפללים גם כשאין זכות אבות, כדי שילמד את עם ישראל להתפלל כך ויהיו נענים. הקב"ה ממש מדגים לו איך להתעטף בטלית ולקרוא י"ג מידות של רחמים, ועל ידי זה מובטח להם שהם יענו. כלומר הקב"ה מגדיר את י"ג מידות אלו כתפילה מיוחדת - מעין סגולה שנענית בכל מקרה ללא תנאי, ללא זכויות, ללא מעשים טובים - תפילה שמסוגלת לבטל כל גזירה, וסגולתה שיכולה להציל ממוות ממש.

<sup>1</sup> סיכום שיעור שהעבירה נעמה הי"ד למספר חברות מצומצם לקראת יוה"כ האחרון, תשע"ו. נעמה פתחה ואמרה שהיא מרגישה צורך בהכנה לקראת יוה"כ. היא סיפרה שבאופן אישי היא פחות מתחברת ל"על חטא שחטאנו", משום שלמרות שהיודי קשור גם לעבירות של כלל הציבור, מ"מ קשה לה להגיע לחרטה אישית ואמיתית על דברים שהיא לא עשתה. בפרט שלא תמיד מובן על אלו חטאים מדובר. לעומת זה, היא מאוד מתחברת לי"ג מידות של רחמים. זה "מרגיש" מאוד אמיתי, כיון שזה נוגע במעגלים קרובים, אישיים ומשפחתיים. "מה שלמדתי כל כך ריגש אותי שפשוט לא יכולתי לשמור אותו לעצמי ואמרתי שאני חייבת לשתף אתכן גם בזה".

הפסוקים (שמות לד א-ח) מתארים כיצד לימד הקב"ה את משה את י"ג מידות הרחמים:

(א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה פֶּסֶל לֶךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֹׁנִים וְכַתְּבֵתִי עַל הַלַּחַת אֵת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלַּחַת הָרֵאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ: (ב) וְהָיָה נִכּוֹן לַבִּקֵּר וְעֵלִיתָ בַּבֶּקֶר אֶל הַר סִינִי וְנִצַּבְתָּ לִּי שָׁם עַל רֹאשׁ הָהָר: (ג) וְאִישׁ לֹא יַעֲלֶה עִמָּךְ וְגַם אִישׁ אֶל יָרֵא בְּכָל הָהָר גַּם הַצֵּאן וְהַבֶּקֶר אֶל יָרְעוּ אֶל מוֹל הָהָר הַהוּא: (ד) וַיִּפְסֹל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֹׁנִים וַיִּשְׁכֵּם מֹשֶׁה בַּבֶּקֶר וַיַּעַל אֶל הַר סִינִי כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֹתוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים: (ה) וַיֵּרֵד ה' בְּעָנָן וַיִּתְּיָצֵב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה': (ו) וַיַּעֲבֵר ה' עַל פְּנֵי וַיִּקְרָא ה' ה' אֶל רְחוּם וְחֲנוּן אֲרֻךְ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאַמֶּת: (ז) נֹצֵר חֶסֶד לְאַלְפִים נוֹשֵׂא עוֹן וּפֹשֵׁעַ וְחַטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקֶה פֶקֶד עוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים וְעַל בְּנֵי בְנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים: (ח) וַיִּמְהַר מֹשֶׁה וַיִּקַּד אֶרְצָה וַיִּשְׁתַּחוּ:

2. ואכן סדר זה של י"ג מידות של רחמים עומד במרכז אמירת הסליחות, בימים מיוחדים, הן בימי התשובה והן בתעניות הציבור ובימי צרה.<sup>2</sup>

אל מלך יושב על כסא רחמים, מתנהג בחסידות, מוחל עונות עמו, מעביר ראשון ראשון, ומרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים, עושה צדקה עם בשר ורוח, ולא כרעתם תגמול. אל הוריתנו לומר שלש עשרה, זכר לנו שלש עשרה, כמו שהודעת לענו מקדם, כמו שכתוב: וירד ה' בענן ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה', ושם נאמר: ויעבר ה' על פניו ויקרא, ה' ה' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים נושא עון ופשע וחסאה ונקה.

3. מתי משה נזקק ליישם סגולה זו? מייד אחר חטא המרגלים.<sup>3</sup> הקב"ה גזר כליה על ישראל, "אֲכַנּוּ בַדְבָר", ומשה מבקש מה' שה' יסלח להם משום שהדבר יגרום חילול השם נורא! מה יאמרו הגויים? וכך מתאר הכתוב בפרשת שלח (במדבר יד, יג-טז): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הִעֲלִיתָ בְּכַחַד אֶת הָעָם הַזֶּה מִקִּרְבּוֹ. וְאָמְרוּ אֶל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם אֲשֶׁר עִין בְּעֵין נִרְאָה אַתָּה ה' וְעַנְנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבַעֲמֹד עָנָן אַתָּה הַלֹּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבַעֲמוּד אֵשׁ לַיְלָה. וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמִיעֶךָ לֵאמֹר. מִבְּלִתִּי יָכַלְתָּ ה' לְהַבִּיא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֶם בַּמִּדְבָּר."

<sup>2</sup> כלומר י"ג מידות של רחמים לא נאמרו רק למשה רבינו, אלא לכולנו. כאן נעמה אמרה שהדבר נראה לה כ"כ מוזר ולא מתאים לתפיסה הרגילה שהיא מכירה. פתאום לפגוש סגולה, איזה קמע או משהו פלאי ממש בהנחיה של הקב"ה. "אם לא הייתי רואה את זה כתוב, לא הייתי מאמינה."  
<sup>3</sup> יש לציין שכאן משה רבינו לא מזכיר את כל י"ג המידות אלא רק את חלקם. ע' במפרשים.

אך משה לא מסתפק בכך, אלא מוסיף (שם, יז-כ): "וְעַתָּה יַגְדֵּל נָא כַּח אֲדָנִי כְאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לְאֹמֶר. ה' אֶרְךָ אַפְיָם וְרַב חֶסֶד נְשָׂא עֵינָיו וְפָשַׁע וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֵינָיו אַבּוֹת עַל בְּנֵים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רִבְעִים. סֶלַח נָא לְעֵינֵי הָעָם הַזֶּה כְּגֹדֶל חֶסֶדְךָ וְכְאֲשֶׁר נְשָׂאתָה לְעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנְּהָ. וַיֹּאמֶר ה' סֶלַחְתִּי כְּדַבַּרְךָ".

כלומר במקום חילול השם, הוא מבקש אדרבה, לגדל את שם ה' - "וְעַתָּה יַגְדֵּל נָא כַּח אֲדָנִי". מה פירושה של בקשה זו? תשובה לכך ניתן למצוא בתפילה שאנו כ"כ רגילים לאומרה, אך לא שמים לב לעוצמה ולתוכן שלה.

אדון עולם אשר מלך / בטרם כל יציר נברא  
לעת נעשה בחפצו כל / אזי מלך שמו נקרא

מתי הקב"ה נקרא מלך? הרי הוא אדון העולם והוא מלך עוד בטרם כל יציר נברא?!  
בכל זאת, לעת נעשה בחפצו כל - כשרצונו נעשה בעולם, רק אז נאמר: אזי מלך שמו נקרא -  
כביכול הקב"ה זקוק לעולם כדי להקרא מלך.

4. כדברים האלו מצאנו גם בתפילת הימים הנוראים:

ויאתיו כל לעבדך  
ויקבלו על מלכותך (עליהם)  
וירוממך בקהל עם  
וישמעו רחוקים ויבואו  
ויתנו לך כתר מלוכה

כאשר אנחנו עובדים את הקב"ה, מקבלים עלינו את עול מלכותו, מרוממים את שמו בתוך קהל גדול, אנחנו מניחים כתר מלוכה על "ראשו" של הקב"ה.  
הקב"ה, מלא כל הארץ כבודו, אבל כדי להקרא מלך הוא הקטין את עצמו ונתן לנו הקטנים את האפשרות להיות אלה שממליכים אותו. ענין זה נמצא גם ב'קדיש'. כשאנחנו אומרים "יתגדל ויתקדש שמה רבה" בכוונה, אנו מגדילים ומקדשים את שמו של הקב"ה בעולם. אנחנו מגלים עוד טפח מקדושתו ומגדולת שמו, טפח שלא היה גלוי עדיין בעולם הזה.

הקב"ה מראה לנו שני פנים שלו, מצד אחד הוא אדון העולם עוד בטרם נוצרנו, ללא תלות בנו. אך מצד שני, בענוותנותו הוא מקטין ומצמצם את עצמו, כדי לאפשר לנו להגדיל את שמו, לקדשו ולהמליך אותו.

וכך הוא הדבר גם ב"ג מידות של רחמים. משה מבקש מהקב"ה לא לכלות את עם ישראל, לא רק כדי למנוע חילול השם, אלא אדרבה כדי להוסיף קידוש השם שתלוי בקיומם של ישראל בעולם הזה, ועל כן אומר: "וְעַתָּה יִגְדַל נָא פֶּחַ אֲדֹנָי כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ", איך? באמירת "ג מידות של רחמים.

5. אי אפשר לתפוס דבר כזה, או להעיז לאומרו, אילולא הקב"ה בעצמו הודיע למשה שאמירת "ג מידות של רחמים מגדילה את כוחו של ה' לרחם עלינו. כשיש גזירה שכביכול הקב"ה מנוע מלרחם עלינו, משום שאין לנו זכויות מצד עצמנו ואפילו לא מצד אבותינו, מכל מקום כשנגיד בפינו ממש, מעוטפים בטלית, "ג מידות של רחמים, אז כוחו של ה' והאפשרות לרחם עלינו גדלים. כשנאמר בפינו "רחום" - הוא יהיה יותר רחום, כשנאמר "חנוך" - הוא יהיה יותר חנוך, וכו'. עד כדי כך שמובטח לנו שאמירת "ג מידות אלו אינה חוזרת ריקם.

הגמרא (ראש השנה יז ע"ב) מדגישה שני דברים אלו: זהו חידוש שלא היה ניתן להעיז לאומרו מדעתנו. ברית כרותה היא ש"ג מידות של רחמים לא חוזרות ריקם:

"ויעבר ה' על פניו ויקרא" אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו: כל זמן שישראל חוטאין - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם ... אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר: "הנה אנכי כרת ברית".

אם נחזור לחטא המרגלים המהלך מאוד ברור. הגזירה: "אֶפְנֹו בְדַבָּר", תפילת משה: "ה' אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד נְשָׂא עֵוֹן וְפָשַׁע וְנִקָּה לֹא וְנִקָּה פֶקֶד עֵוֹן אָבוֹת עַל בְּנִים עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים." ומייד ללא שהיות: "וַיֹּאמֶר ה' סְלַחְתִּי כְּדַבַּרְךָ."

6. רבינו בחיי (שמות לד, ו) מדגיש את הצורך להבין ולדעת את פירוש מידות הרחמים. הברית שאמירת המידות לא יחזרו ריקם תלויה בהבנת פירושן ובכוונת אמירתן.

וצריך אתה לדעת כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושן ועקרן ומתפלל בהם בכוונה, אין תפלתו חוזרת ריקם, אלא אם כן היו בידו עבירות שמעכבות זה, והנה בזמן הזה שאנחנו שרויים בגלות ואין לנו כהן גדול לכפר על חטאתינו, ולא מזבח להקריב עליו קרבנות, ולא בית המקדש להתפלל בתוכו, לא נשאר לנו לפני ה' בלתי

אם תפלתנו ו"ג מדותיו, ומתוך "ג מדות אלה למדנו סדרי תפלה ובקשת רחמים מאת אדון הכל יתעלה.

7. דבר זה מחייב אותנו לנסות להבין את פירוש "ג המידות עפ"י דברי המפרשים.

מידה	רש"י	ספורנו	רבינו בחיי
ה'	מידת הרחמים קודם שיחטא	ממציא יש מאין, מקיים מציאות כל נמצא	שם עצם ולא מידה
ה'	מידת הרחמים אחר שיחטא וישוב		רחמים בלא תשובה ובלא שאלה, כאב רחמן המרחם על בנו ונותן לו מבלי שישאל ממנו
אל	אף זו מידת רחמים	פועל רצוני (אל=כוח, כמו "לא אל ידי")	מידת הסליחה בשאלה
רחום		על החייבים, להקל עונשם בקראם אליו	מידת הסליחה בשאלה עם תשובה ויסורין
וחנון		גומל טוב לשואלים אע"פ שאינם ראויים לו	
ארץ אפיים	אינו ממחר להיפרע שמה יעשה תשובה	לצדיקים, ולרשעים כדי שישובו	מידה כוללת צדיקים ורשעים, אך אפים לכל
ורב חסד	לצריכים חסד, שאין להם זכויות	מטה כלפי חסד בדינו	חסד עם כ"ו דורות מבריאת העולם עד קבלת התורה
ואמת	לשלם שכר טוב לעושי רצונו	עוון עצמו אינו נמחל ... שאין מצווה מכבה עבירה	חסד של אמת שאינו מצפה לתגמול
נוצר חסד/לא לפים	שהאדם עושה לפניו. לא לפים - לשני אלפי דורות	שומר זכות אבות לבנים	למחול להם בזכות אבות
נושא עוון	זדונות	מזיד	זדונות
ופשע	להכעיס	מרד במלכות	מרדים
וחטאה		הכעסה נוספת על המרד	שגגות
ונקה (לא ינקה)	אינו מוותר על העון אלא נפרע ממנו לאט-לאט	מנקה לשבים מאהבה ולא מיראת העונש	נסתרות

בסיום השיעור נעמה שאלה האם יש חוקיות או סדר פנימי בין המידות?  
 היא אמרה שאין בפיה דברים ברורים, אך ניסתה למצוא בכל זאת הדרגה מסוימת בבקשת הרחמים, עפ"י רבינו בחיי: ה' - סלח לנו בלי שנבקש ובלתי תשובה, כי אתה יודע מה אנו צריכים. כמו אבא שיודע את צרכי בנו. ואם לא, רחום וחנון - סלח לנו עם תשובה ויסורין. אך אפיים - בין אם אנחנו צדיקים או רשעים, ואפילו אם לא ראויים לסליחתך, הרי אתה רב חסד - כלומר תעשה חסד ותסלח כמו שסלחת לכ"ו הדורות מבריאת העולם עד מתן תורה. ואם תאמר שהם לא נתחייבו במצוות, כי טרם ניתנה תורה, סלח לנו בעבור מידת האמת - כחסד של אמת, ללא בקשת תמורה מהאדם. נוצר חסד - אם אתה לא סולח עד כאן, סלח בעבור זכות אבות שתנצור להם חסד. נושא עוון ופשע וחטאה - אם תמה זכות אבות, סלח בעבור מידתך שאתה יכול לשאת עוונות, פשעים וחטאים.